

Сімейна реліквія, або ж просто пам'ять серця.

В тихому заболоченому куточку Любомльського району на Волині, далекому від центральних асфальтових доріг (зате до знаменитого Світязя кілометрів 20, а до польського кордону навпростець і того менше) в селі Масловець стояла наша батьківська хата. Вона була зовсім скромна, дерев'яна. Під черепицею, напевне найменш показна з усіх 150 селянських осель, що вінчають подвір'я місцевих аборигенів. Домівка – моя ровесниця, бо саме тут в понеділок, 16 листопада 1954 року я народився - в першу ж ніч по „перехищині”. Правда, - 8-місячним, бо ще напередодні мати носила глину та воду, а батько місив долівку. Дошок на підлогу не було, от і довелося у двох кімнатах та на кухні бити тік. Дерево ж настелили років через десять.

Майже все у нашій хаті було зроблено батьківськими руками. От тільки піч, плита, грубка, та весь мур з комином майстрував покійний дядько Сергій, рідний старший брат батька. Пішли вони з життя у один рік, і могили їх рядом. То вже пізніше, у 60-70-х роках, під час щорічних заробітків на Дону, в Ставропіллі чи Дніпропетровщині, освоїв батько й оту хитру мулярську справу. Й коли у 1975 році прийшлося міняти все гаряче хатнє хазяйство, - то робив те все вже ненько сам, правда, - під пильним наглядом все того ж нашого родича, сусіда по межі. Бо найбільша ганьба для майстра – загубити тягу – то, коли дим з печі не засмокче комин, а він клубками стелиться по хаті.

З 1986 року хата стояла без хазяїна. На 70-му році життя колгоспна бортова машина відвезла батька на величезне сільське кладовище. Воно спільне для чотирьох окружніх сіл. Хаотичне, невпорядковане, з протоптаними кривими стежками між могилами. Тут все, як на життєвій дорозі. Поряд з похиленими дерев'яними хрестами, на яких навіть на проводи не появляються кольорові фартушечки з узорчатими краями (більше ніде, і ніколи таких не бачив), рушники чи віночки (бо вже нікому їх принести, - перевелись цілі роди чи родини), стоять ошатні іменні пам'ятники з чорного мармуру. На тих могилах штучні квіти також часто-густо появляються тільки по великих релігійних святах. Живі квіти – то взагалі дивина, бо ще донедавна не прийнято було садити на могилах квіти, окрім барвінку...

Батька вийшло провести в останню дорогу, того на диво теплого осіннього дня, усе село. Ці похорони врізались в мою пам'ять довіку. Попереду несли хрест, хоругви та співав церковний хор. Зазвичай, похоронна процесія після прощання з тілом покійника на межі села (а це половина дороги до церкви й тільки третина шляху до сільського погосту) стає на половину меншою. За труною продовжують йти рідня, сусіди, однолітки. На цей раз було не так. І немаленька кам'яна сільська церква, освячена в 1812 році, яка бувала повною аж до непродиху на Різдво.

Пасхальні свята, Покрову та Трійцю, отого осіннього жовтневого дня була зігріта не тільки ладаном кадила, а й диханням незвично великої кількості односельців різного віку. Правда, серед пригорюнених в церкві не було єдиної дочки. Наша рідна сестра Анастасія заливалася сльозами обабіч при дорозі, не відважившись переступити поріг божої оселі. Бо ще було невідомо чим відгукнуться похорони батька з попом та повним християнсько-церковним звичаєм для члена КПРС на партійно-адміністративній посаді у обласному центрі...

Батьки наші ніколи не були фанатично віруючі. В церкву ходили на свята, часто у неділю. Релігійні дати шанували, хоча батько дуже часто любив повторювати, що „за роботу та за їжу гріха немає”. Тому й пости витримувалися тільки найбільші, а коли ранньою весною приходила черга в колгоспі на пару коней недільного дня, щоб виорати город біля хати, батько хрестився до схід сонця і клав борозну за борозною. На покуті в усіх трьох кімнатах хати висіли образи. Зимовими вечорами батько вслух любив читати «Біблію» і по своєму товкмати її зміст. Недаром мав за плечима 4 класи польської гімназії. Але й не рідше (а майже частіше) бралась до рук настільна книга нашої оселі – Шевченків „Кобзар”. Я до сьогодні пам’ятаю вибрані місця трьох поем „Катерина”, „Причинна”, „Утоплена”. Бо вони найчастіше звучали уголос.

Ми - четверо дітей, (з шести народжених) вирости не те що атеїстами, але й без отого глибокого душевного оніміння перед словом „Бог”. В церкву наввипередки бігли на вербну неділю та на великодню всенічну службу. В хаті не заперечували проти нашого „піонерського” дитинства, „комсомольської юності”, „партійної” дорослості. Хоча й не особливо заохочували. Молитву „Отче наш” навчили усіх. І доки ми були під домашньою опікою – цими словами, зверненими до небесного владики, - день починався і закінчувався. Вік у нас різний. Найстарший брат Іван – з 1941 року, він пішов з життя майже шістдесятирічним, залишивши по собі трьох синів. Найменший Володимир – з 1963, я - з 1954, сестра – з 1948. Але життєві дороги кожного з нас назвати легкими важко. Може і по цій причині – нашої поверхневої віри?

25 років хата пустувала без людей. Тільки в першій рік після смерті хазяїна мати так і не зважилася перебратися хоча б на „сніжні” місяці до нас дітей, у місто. Їй здавалося, що відсутність хазяйки у хаті є зрадою спільних сімейних років. А тут ще й циганка наворожила та сон приснився, що піде вона з життя також на 70-му році. Слава богу, не справдилось – ненька ще 25 років пестила нас. Правда, на межі 70-річчя перенесла важкий інсульт, - після якого відновлювалась повільно і довго. Вікова різниця батьків сягала 5 років. У 1940 році 18-річною вийшла заміж Гайова Уляна за 23-річного Степана Пикалюка. Сім’я матері була багатодітною, без статку і землі. А хлопець сватався статний, та й з міцних середняків, дарма що безбатченко. На сільських вечорницях, на які вона почала тільки виходити тої „пилипівки”, він завжди виділяв її серед усіх дівчат, хоча й одягнена була чи не найскромніше. І гарбузовим насінням пригощав першою, і яблуко вибирав для неї найчервоніше. Їй

заздрили подруги, бо на той час Степан вже відслужив 1,5 роки жовніром польської армії.

За 48 років подружнього життя було по-всякому. Але всі у селі знали, що в оселі Вахонового Степана (таке незвичне ім'я мав мій дід по батькові) робота ніколи не поділялася на „жіночу” і „чоловічу”, а сам хазяїн умів корову подоїти, хазяйство попорати, води наносити і піч розтопити. Бо шанував свою хазяйку і пишався її красою, працьовитістю. Навіть далеко непокладистий характер та гострий язик швидше зараховував до переваг своєї половини, хоча саме вони ставали причиною нечастих домашніх „непорозумінь”, які траплялись замолоду. Особливо після сільських весіль, де батько любив не тільки потанцювати з молодицями... Правда, останніх років 15-20 сусіди навіть „міцне” слово чули у нашій оселі все рідше і рідше. Може, саме по цій причині запропонували односельці 62-річному Степанові стати сільським церковним старостою. Батько подякував громаді і ... відмовився, зіславшись на стан здоров'я. Чи віру свою вважав не на стільки глибокою, чи справді вже не відчував достатньо сил для щонедільної служби божої. То було не дивно, що зовні огрядний чоловік, при рості 173 см з вагою під 90 кілограмів, жалівся на погане самопочуття. Бо життєва батькова дорога була не тільки звивистою, тернистою, з ритвинами, а й по вінця виповнена бідною, неправдою, лихом...

На стінах нашої батьківської хати, поряд з матусиними вишиванками „хрестиком” та сестринськими „гладдю”, в рамках під склом зберігалися численні сімейні фотографії різних літ. Серед них виділялась невеличка фотографія форматом 5x8,5 см коричневого кольору. Підпис на звороті свідчить, що зроблена вона у „закладі фотографовому” Стефана Сазінського у Мінську-Мазовецькому 18 грудня 1939 року. На невеличкому клаптику глянцевого картону батько дуже молодий, вродливий, по військовому зосереджений і навіть урочистий. Відчувається, що польському вояку дуже до вподоби парадна форма кавалериста з погонями, блискучими гудзиками і шевронами на відкладному комірці мундира, з широким шкіряним поясом, з шаблею при боці. Навіть „конфедератка” незвичної трикутної форми, з блискучим козирком та кокардою, йому явно до лиця. Як не зайві і військові значки – відзнаки на грудях. У 1937, коли юнаку сповнилося 19 років, був покликаний він до польського війська. Прослужив півтора року, встиг освоїти кавалерійські премудрості (бо на коні тримався з шести років). Чудом уцілів під час блискавичного німецького „бліцкригу”, бо воював під Варшавою, де був чи не єдиний острівець запеклого військового супротиву впевненій ході (чи маршу) кайзерівського чобота по берегах Вісли на неокресленому німецько-польському фронті, де вперше й потрапив у полон. Але на ту пору західні землі повернулись в лоно українських. І польський полонений вояк із простріленою рукою став фактичним громадянином союзницької для Німеччини держави з іменем СРСР. Ото й був відпущений на всі чотири сторони. Повернувся додому глибокої осені 39-го. А весною вже були заручини, правда без весілля; брав Уляну з багатодітної сім'ї, де ще менших залишилось четверо. Двоє старших братів пізніше забере війна, молодші сестри виживуть. А ще через рік, у жнива 41-го, коли в селі правили німці, з'явився

первісток, наш найстарший брат Іван. Наступних двоє дітей, Ольга та Петро, з'явилися на білий світ з інтервалом у три роки. Правда, прожили вони обоє життя зовсім коротке: для сестри виміряне тижнями, а для брата 13 роками...

Вдруге солдатом батько став вже 20.08.1944 року, коли Головнянським РВК був мобілізований в 7-мий кавалерійський полк Радянської армії кавалеристом-стрілком окремої роти (про що свідчить запис у військовому квитку). Місячні осінні табірні збори в багнюці і землянках під Житомиром – та знову фронт. І знову земля польська. Тільки на цей раз воював за звільнення, з обличчям поверненим на захід, як і сповільнені запеклими боями, але постійні вперті кроки просування вперед. І так до Сандомира. Тут не пощастило. Під час однієї з локальних атак осколком снаряда був вбитий кінь, а контужений вершник залишився лежати на нейтральній території. Підбрала ж його німецька розвідка – вона першою робила нічну „зачистку” поля бою. Через проміжний концентраційний табір попав на службу до баварського фермера, у якого за світлого дня обробляв землю, а з настанням темноти допомагав на домашній пивоварні. Як не дивно, але варив пиво 76-річний бюргер аж до того самого дня, коли американський солдат конфіскував у переможеного експлуататора, в якості військового трофея, військовополоненого – українського солдата армії союзника. Доказувати своє право на повернення до сім'ї, що проживала на землі переможця під гордим іменем Радянський Союз, довелося втечею з чергового (вже третього) табору для військовополонених. Тільки годували на цей раз незрівняно краще - продуктами, вирощеними на полях сусідньої Франції, а пильнували табір по периметру (від кого?) солдати у формі армії США. Правда, охорона не була надто щільною, а на ніч залишалась чергова варта тільки на воротах. Тікав батько після добровільно-примусової бесіди з адміністрацією табору, разом з земляком із сусіднього села - вояком дивізії „Галичина” (вони й складали більшість серед утримуваних). Інтернованих переконували, що тепер для них усіх дорога лежить тільки за океан – в Америку чи Канаду, бо на „совецькій землі” їх чекали НКВД, Сибір, тюрма. У правду тих слів вірилося й не вірилося. Але дуже вже хотілося до рідної домівки – обняти молоду дружину, погомоніти з матінкою і двома братами, погойдати на руках первістка (5-річний синок ще довго питав по поверненні: «Батьку, а де твоя хата, бо моя отут»), поставити в борозну коня з плугом (не знав, що вороного з хліва вивели німці, коли відступали), засіяти свій гектар чи два поля за селом (те поле по війні стане колективним, колгоспним), зірвати червоне яблуко у своєму саду (так і не зірвав, бо на місці яблуні залишалась воронка від бомби, в якій пізніше був облаштований земляний льох). Ото й пройшов ногами пів-Європи, поспішаючи манівцями до рідного порогу – будиночку на дві кімнати, яка чудом уціліла під час гарячих боїв у 1944, хоча й була під стріхою. Тоді снарядами й бомбами була зрита долина коло хати, де був табір біженців, який несамовито бомбили одні та другі, приймаючи їх за військові обози. Були вщент зруйновані всі будівлі навколо, а за 200 метрів на перехресті, біля бувшої хати сусідської вдови Юрчихи, ще довго стояв підбитий танк з червоною зіркою на броні. Обабіч роздоріжжя появилася хрест, під яким у спільній могилі були поховані останки

згорілих 4 танкістів. Пізніше їх перенесли у братську могилу на кладовищі, коли відкривали пам'ятник – бронзовий солдат з непокритою головою і прихиленим коліном до землі. От тільки імена танкістів залишилися невідомими.

Мати згадувала, що у 1945 на тиждень, чи два, їм - законним хазяям хати, довелося потіснитись, прийнявши на постій лікаря і шевця з тилкових частин Радянської армії. При спомині про Віктора, - так звали «красивого, дуже вихованого та грамотного доктора», наша мама чомусь ніяковіла. Постояльці завжди приносили гостинця синочку Іванкові, кликали хазяйку вечеряти, хоч вона ні разу, під пильним оком свекрухи, не переступила поріг кімнати, де проживали гості, і від вечері відказувалася. Казала свекруха, що Віктор, коли зняли терміново частину, забігав попрощатись. Але Уляна була далеко за селом, носила обід двом чоловіковим братам, що саме косили жито.

Поспішав батько до рідної домівки, вірячи що його тут чекають. Але не знав, що те нетерпіння проявляють не тільки рідні. В 45-му по весні посланці із сільради конфіскували у матері єдиного листа, що прийшов від батька з фронту ще з-під Сандомира, описали всі хатні злидні і сказали, щоб збиралися до Сибіру, бо за їхніми даними батько був у німецькому полоні, з якого втік. І якщо його немає дома, то він у «бульбашах». Ото й відчували всі хатні пильне око «яструбків» усю осінь і зиму, - бо ті були певні, що якщо хазяїн десь у «лісовому братстві», то обов'язково додому об'явиться. Він і справді прийшов, але вже в квітні 1946, з небагатьма іншими, хто вернувся живими з фронтів чи примусових робіт. Ото й вийшло свято повернення з гірким присмаком недовіри та зневаги. Довгих три роки збиралися на коня, на воза, на сільськогосподарський реманент (довелося віддати циганам єдину вихідну спідницю матері та сукняне пальто батька, перешите з шинелі), але все-таки поле засіяли. Засіяли зерном хазяїна-одноосібника, але збирали зріж вже у колгоспну комору. Мати казала, що ні до того, ні після того року хазяїнування, більше такого урожаю не було. Місяцем раніше на спільний колгоспний двір, створеного методом батога і обіцяного пряника колективного господарства, відвів батько коня, лошака та корову-годувальницю. Довго ще в хаті журились та плакали за кровним добром (худобина ще довго з пасовища втікала у домашній хлів), але вибір був невеликим – світле майбутнє у колгоспі „Шляхом Ілліча”, - чи довга дорога на сибірське поселення. Правда, дієздатних мужиків, що вміли писати й читати, по війні у Масловці майже не залишилось. То ж довелося Степанові, поступившись гонором хазяїна, стати колгоспним бригадиром. Тільки, не надовго. Бо з часом ця посада стала дуже впливовою та прибутковою на селі. І на довгих 20 років її обійняв один із спритних батькових однолітків, якому через куплену у повітового фельдшера за три кіло сала та літр «перваку» довідку про спадкове нездужання, вдалося уникнути у 1937р. „польського призову”, а 44-45 р.р. „провоювати” у глибокому тилу інтендантського обозу. Зате документи „учасника Великої Вітчизняної війни” оформив справно і всі ювілейні медалі отримував регулярно. А батькові отого посвідчення фронтовика так і не видали. Бо, що ж то за солдат славної та бойової армії-переможниці, який зап'ятав себе німецьким полоном?! Та цей не одним... І

поранення та контузія тому не оправдання. Ото й за всі роки святкування Дня перемоги він прийшов на сільський схід тільки раз. У 1968 році відкривали пам'ятний монумент полеглим односельцям на полях другої світової. На гранітній плиті викарбувані прізвища та імена батькових фронтів побратимів, материних братів, численних родичів. Прізвища Пикалюк та Гайовий зустрічаються більше двадцяти разів. Я з піонерським галстуком стояв у почесній варті біля пам'ятника. Знімали документальне кіно, що було вдивину. Але найбільшою несподіванкою для багатьох односельців став не натовп заїзжих гостей-знаменитостей (серед них поети, спортсмени, артисти, партійні та радянські діячі), - а поява в гурті чисто (хоча й бідно) одягнених селян, нашого батька, з сивою головою, у вишиванці сорочці. Більше він на мітинги не ходив, бойові сто грам пив наодинці, а про свою війну вперше розказав мені в останній рік життя, коли втративши майже половину ваги, із сформованою вадою серця, гіпертонічною хворобою, цукровим діабетом і поліартритом лежав у ревматологічному відділенні обласної клінічної лікарні. І я, надіючись на чудо та професійну мудрість лікуючого лікаря, – мого інститутського друга, майбутнього депутата Верховної Ради Володимира Карпука, намагався його обнадіяти, малюючи райдужні картини сімейного благополуччя у батьківській хаті. Але хіба ж можна заговорити словами або втішити сліпими надіями мудре серце і світлий розум ветерана? Помирав батько у власній хаті, 16 жовтня 1986 року від обширного інсульту. Ще зранку ми попрощались – я їхав у Луганськ, де на той час викладав у медуніверситеті. А ввечері попутними машинами з сестрою добирались з Луцька у Масловець, надіючись на чудо і уповаючи на бога. І ми зустрілись – з його повним свідомості поглядом, що пломенів із розширених від болю та муки зіниць, але вже з безмовними вустами. Він тільки потиснув мою руку і довго-довго гладив по тилу кисті, передаючи ніжність і останні краплі свого батьківського тепла нам – сиротам, як благословення на життя, гідне його – фронтовика без нагород і почесей, привілеїв і пільг. Окрім одної, переваги – померти в оселі, збудованій своїми руками, під шелест падаючого листа з дерев власного саду, в оточенні дорослих дітей, і бути похованим у землі, що зветься б'атьківщиною.

А хата вже не стоїть пустою. Сільські майстри-сусіди замінили черепицю на шифер (стало легше дерев'яним стінам тримати вагу даху), поновили паркан, сестра з наймолодшою невісткою побілили стіни ззовні і зсередини. І в помолоділу оселю, що усміхається весняному сонцю шибками відкритих вікон, перейшла жити багатодітна сім'я Віктора - онука діда Сергія, батькового брата, того самого, що навчив його класти піч, - сусіда по межі і кладовищу...

Професор В.С.Пикалюк – син фронтовика.